

10. Гречин А.С. Социология правового сознания: Учебное пособие. – М.: Юнити, 2001. – 256 с.
11. Верховська Н.А. Основні чинники формування правосвідомості. Основні чинники формування правосвідомості. / Н.А. Верховська // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ. Проблеми загальної та педагогічної психології., т. XII, ч. 7 - С. 71-78.
12. Чайковський С. В. Філософські проблеми співвідношення феноменів правосвідомості та поваги до права / С. В. Чайковський // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 939–943.
13. Дмитренко Ю.М. Деформація правосвідомості громадян України. [Електронний ресурс] / Ю.М. Дмитренко. – Режим доступу до статті: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=44361>
14. Пасніченко А.Е. Психологія емоцій. Курс лекцій. - Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. - 100 с.
15. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции :конспект лекций /А.Н. Леонтьев ; Кафедра общей психологии. - Москва : Издательство Московского университета, 1971. – 38 с.
16. Чебикін О.Я., Павлова І.Г. Становлення емоційної зрілості особистості :Монографія - Одеса: СВД Черкасов, 2009. - 230 с.
17. Изард К. Эмоции человека: Пер. с англ. М., Изд-во Моск.-ун-та, 1980. - 440 с.
18. Смоленцев А.В. Правовое чувство: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. - Н. Новгород, 1999. - 188 с.

УДК 343.161 + 347.962

Р.П. Качур, здобувач Львівського
університету бізнесу та права

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Досліджено особливості становлення та функціонування інституту суду присяжних в Україні. Виділено проблемні питання правового регулювання суду присяжних. На підставі правового аналізу, з метою реформування судової системи, акцентовано на необхідності вдосконалення функціонування інституту суду присяжних в Україні.

Ключові слова: суд присяжних, правосуддя, судовий розгляд, судоустрій, судова реформа, суд, суддя.

Исследованы особенности становления и функционирования института суда присяжных в Украине. Выделены проблемные вопросы правового регулирования суда присяжных. На основании правового анализа, с целью реформирования судебной системы, акцентировано на необходимости совершенствования функционирования института суда присяжных в Украине.

Ключевые слова: суд присяжных, правосудия, судебное разбирательство, судоустройство, судебная реформа, суд, судья.

The peculiarities of formation and functioning of the jury in Ukraine. Highlight issues of legal regulation of the jury. Based on the legal analysis in order to reform the judicial system, emphasis on the need to improve the functioning of the jury in Ukraine.

Keywords: jury, justice, trial, judicial system, judicial reform, court, judge.

Постановка проблеми. Інститут суду присяжних для більшості вітчизняних юристів все ще залишається чимось незвичайним і незрозумілим, чимось таким, що вивчають в курсі історії права або порівняльному правознавстві і що малопритатне для застосування в юридичній практиці. І не дивлячись на те, що багато з демократичних країн запровадили суд присяжних і напрацювали значний досвід щодо його функціонування, для переважної більшості українських громадян суд присяжних залишається чимось невідомим і екзотичним. Незважаючи на це, у багатьох державах,

які вважаються демократичними відсутній такий інститут.

Запровадження суду присяжних в Україні створює іншу, порівняно з існуючою практикою, систему оцінки того, що є злочином. Така відмінність полягає не лише в розділі функції суду на суд факту і суд права, але й у зміні підходів до процедур, до змагальності, до презумпції невинуватості, обмеженості можливостей ознайомлення присяжних з фактами порушення кримінальної справи, до виправдання невинної особи тощо. При цьому, слід особливо підкреслити, що основне завдання присяжних - оцінити діяння підсудного з точки зору громадської свідомості.

Відомий англійський юрист та історик права Вільям Блекстон вказував, що присяжні слугують бар'єром між свободами народу і прерогативою Корони, оскільки істинність кожного обвинувачення незалежно від того, представлено воно в обвинувачувальному акті, інформації або апеляції, повинна підтверджуватися одноголосним схваленням дванадцяти рівних обвинувачуваному його сусідів, відібраних без упереджень і поза всякими підозрами. Тривалість розгляду і невеликі незручності деяких форм відправлення правосуддя є тією ціною свободи, яку нація повинна сплатити за збереження своїх прав у більш важливих питаннях [1, с. 349-350].

Аналіз наукових публікацій, на які спирається автор. В основу написання даної статті покладено наукові ідеї відомих вчених, серед яких доцільно виділити С. Боботова, Б. Виленського, Ф. Леонтовича, Н. Колмакова, А.Коні, М. Михеєнка, Ж. Руссо, П. Щербину, О. Ярмиша, С. Пашина. Також слід виділити наукові праці А. Наумова, Н. Радутної, Стівена К. Теймана, В. Шишленко, які були використані при підготовці даної статті.

Формування цілей статті. В даній публікації, з урахуванням неоднозначного тлумачення норм права, які визначають даний інститут права в національній судовій практиці, а також недосконалістю законодавства та відсутністю національної моделі функціонування суду присяжних, *метою даної статті* є дослідження особливостей розвитку інституту суду присяжних на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Участь народу у здійсненні правосуддя, особливо у формі суду присяжних, було ключовим елементом історичних реформ кримінального судочинства в Європі та інших країнах.

Історичні та політичні причини, які вимагали участі народу в судочинстві, особливо виділяють роль такої участі в контролі над судовою владою. Суд присяжних здатний захистити від деяких тенденцій, що виникають в суддівському корпусі, які можуть підірвати справедливу систему оцінки кримінальної відповідальності і покарання, таких як: (1) можлива залежність суддів від органів виконавчої влади або від політичних партій, (2) надмірна залежність суддів від суспільної думки, (3) у суспільстві з серйозними класовими, етнічними або соціальними протиріччями - належність суддів до правлячого класу, основної етнічної групи або соціальної еліти; (4) формалізація при відправленні правосуддя або професійна деформація суддів в результаті багаторічної судової практики; (5) надмірна бюрократизація судової влади, що виражається, наприклад, у прийнятті судових рішень під впливом бажання піднятися службовими сходами; (6) надлишковий судовий формалізм у процесі, практиці і мові судочинства [2, с. 115-16.].

На підтвердження цього, як свідчить аналіз історії існування суду присяжних, на території сучасної України до 1864 року російські суди були підпорядковані провінційним губернаторам, загальновідомим своєю корумпованістю, і які вершили правосуддя на користь тих, хто запропонував найвищу ставку, як на аукціоні. Реформою 1864 року була закладена основа для формування реально незалежного судового корпусу з

довічним посадовим терміном і введений суд присяжних, який був додатковою гарантією звільнення суддів з контролю з боку виконавчої і місцевої влади. Однак декрет про суди від 7 грудня 1917 поклав кінець незалежній судовій владі, а суд присяжних був в кінцевому рахунку замінений змішаною судовою колегією, що складалася з одного професійного судді, який обирався місцевими партійними чиновниками на п'ятирічний термін, і двох "народних засідателів", які також обирались контрольованими комуністичною партією колективами робітників, селян чи житлових товариств.

Хоча радянська модель змішаної судової колегії була, на перший погляд, схожа на німецький Schoffengericht (*перша модель суду, де професійні судді та народні представники засідали колегіально при вирішенні питань права, факту, доведення провини і вироку*), цей суд залежав від місцевих чиновників (урядових і партійних), як і суди до 1864 року.

З набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України в Україні впроваджено інститут присяжних, коли обвинувачені у вчиненні злочинів, за які передбачено довічне позбавлення волі, отримали право клопотати про здійснення кримінального провадження щодо них судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних, склад яких формується Державною судовою адміністрацією за поданням місцевих рад.

Проте, за своїм внутрішнім змістом він є частково "модернізованим" радянським інститутом "колегіального" здійснення правосуддя за участю народних засідателів.

Разом з тим, відповідно до частини першої та четвертої статті 124 Конституції України [3] правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Частиною першою статті 127 Конституції України [3] встановлено, що правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні.

Таким чином, невід'ємним правом народу України є можливість обирати справедливий суд – суд присяжних. Положення про участь у здійсненні правосуддя в Україні присяжних і народних засідателів було введено ще 1996 році Конституцією України. Але не дивлячись на те, що Закон «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року закріпив існування інституту суду присяжних та визначив їх правовий статус, механізму реалізації та функціонування даного інституту досі не було закріплено ні в кримінальному, ні в цивільному судочинстві. Новий КПК встановив наступні випадки участі присяжних в кримінальному провадженні:

- в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, - судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (за клопотанням обвинуваченого);

- в кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених, - стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Визначення присяжних для судового розгляду нині здійснюється автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Цікаву думку висловлює російська дослідниця Н.В. Радутная яка зазначає, що процес формування складу присяжних можна досліджувати у двох аспектах – судоустрійному, що включає критерії підбору присяжних, складання та затвердження їхніх списків, і судовиробничому – комплектування колегії присяжних засідателів щодо конкретної справи [4, с. 9]. Зважаючи на наявність прогалин лише стосовно

судоустрійного аспекту формування складу суду присяжних, необхідно зосередити особливу увагу на визначеній проблемі.

Присяжний, на нашу думку, - це спостерігач та контролер за тим, наскільки аргументовано обвинувачення та захист розгорнуть свою позицію, наскільки якісно було проведено досудове слідство. Присяжний засідатель стоїть на заваді проведенню слідства з недоліками, адже рівень вимог до збору та фіксації доказів в рамках досудового слідства значно вищий, аніж у звичному для нас суді.

Існування інституту присяжних прямо пов'язане з прийняттям нового Кримінально-процесуального кодексу, який має передбачити процесуальні моменти, пов'язані з відправленням правосуддя за участю суду присяжних. На сьогодні точка зору щодо існування суду присяжних не має переконливої більшості прихильників. Це пов'язано з низкою факторів, серед яких необхідність значних витрат на його забезпечення, відсутність обізнаності громадян з таким інститутом, а так само опір тих, кого влаштує існування чинної судової системи.

Справжнє внутрішнє переконання присяжних щодо винуватості підсудного може бути вироблено лише на основі всіх безпосередньо досліджених у суді доказів, доводів, встановлених на їх основі обставин справи, що розглядається. Якщо їх недостатньо для встановлення істотних обставин справи і формування внутрішнього переконання присяжних щодо винуватості підсудного, то присяжні не мають права ані за законом, ані за совістю визнавати підсудного винним.

Саме тому вердикт присяжних не є свавільним. Відсутність мотивації вердикту присяжних пов'язана з тим, що присяжні в процесі слухання, вивчивши докази та аргументи сторін, приймають внутрішньо вмотивоване рішення, на підставі совісті та здорового глузду. Під час слухання присяжні оцінюють співвідношення також діяння з правом природнім.

Варто відмітити, що в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [5], зокрема в ст. 59, чітко визначені вимоги до присяжного: присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.

Безсумнівно, така система відбору присяжних досить зручна, проте, ми впевнені, недостатньо ефективна в умовах вітчизняної дійсності. В країні, де більшість населення не знає основ юридичної науки, не володіє належним рівнем правової культури, небезпечно ввіряти життя і долю людини в руки людей, які є випадковими і до того ж складають лаву присяжних з примусу. Виходячи із таких міркувань ряд науковців є досить категоричними в своїх висловлюваннях щодо суду присяжних. Наприклад, А.Наумов припускає, що суд присяжних може стати шкідливим механізмом у машині правового та державного регулювання, адже «суд присяжних здатний корегувати закон» [6, с.26]. Справа ускладнюється ще й тим, що від присяжних не потрібні мотивування обвинувального вердикту.

Тому відбір кандидатів у присяжні, на наш погляд, повинен здійснюватися відповідно до порядку виборів у будь-який з органів державної влади, тобто необхідно удосконалити організацію виборчої системи, адже випадкова помилка може мати незворотні наслідки.

Закон не містить заборони на допуск до виконання обов'язків присяжного засідателя осіб, які раніше вчиняли тяжкі та особливо тяжкі злочини, судимість з яких знята або погашена у встановленому законом порядку. Не торкаючись питання про

здатність нашої пенітенціарної системи перебудувати внутрішні установки засуджених, відзначимо, що право судити вбивць і гвалтівників набувають колишні злочинці, які можуть опинитися у списках присяжних.

Звісно, що найголовніше завдання кримінального покарання – у виправленні засуджених з точки зору переосмислення ними вчиненого, усвідомлення своєї вини. Між тим необхідно визнати й те, що процес відбування покарання стає карою за вчинене, не всі злочинці каються у вчиненому, а лише ще більше лютішають, і цьому неабияким чином сприяє й оточення в місцях позбавлення волі. З цієї причини, за законодавством Австрії, не можуть бути присяжними особи, які мають судимість за певні злочини. Попередня судимість є підставою для негайної дискваліфікації присяжного незалежно від його роду занять у США [7].

Варто відмітити, що в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема в ст. 59, чітко визначені вимоги до присяжного і зазначається, що не підлягають включенню до списків народних засідателів та списків присяжних громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного;
- 3) які мають не зняту чи не погашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси;
- 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- 6) особи, які не володіють державною мовою.

Проведене нами опитування довело, що 93% громадян вважають, що наявність судимості у минулому (погашеної і знятої в установленому законом порядку) за тяжкі злочини у кандидата в присяжні засідателі впливає на його здатність здійснювати свої обов'язки в суді.

Зважаючи на висловлене вважаємо за доцільне доповнити ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пунктом 7 наступного змісту: *«особи, які раніше притягувалися до відповідальності за тяжкі злочини»*.

Висновок. Таким чином, термінове запровадження “справжнього, народного” суду присяжних особливо актуальне і з огляду на особливо репресивну спрямованість правоохоронних органів останнім часом, непрозорість добору та призначення суддів, судів різних юрисдикцій, залежність суддів, особливо з набранням чинності Законом України “Про судоустрій і статус суддів”, неодноразові нарікання на необхідність реформування судової системи України з боку європейських офіційних організацій, вимог щодо виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань.

Упередженість та залежність суддів при розгляді справ, відсутність рівності обвинувачення та захисту в процесі зумовлює, на думку Г.Москаля, автора законопроекту «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо суду присяжних» необхідність запровадити у судовій системі України суд присяжних, які, на відміну від професійних суддів, не будуть призначатись на посаду ні Президентом України, ні Верховною Радою України, а будуть обиратись народом на прямих виборах (перехідний склад присяжних буде сформовано методом вибору з усіх громадян старше 35 років з Державного реєстру виборців) [8].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Blackstone. Commentaries on the laws of England, v. 4, 522 p.
2. Стівен К. Тейман. Тези про роль народної участі в реформі кримінального процесу, 2001-2002 St. Louis-Warsaw Transatlantic L. J. 115-16.
3. Конституція України. Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — №30 — Ст. 141.
4. Радутная Н.В. Суд присяжных в континентальной системе права // Российская юстиция. - 1995. - № 1. - С.8-12.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року N 2453-VI // Відомості Верховної Ради України від 22.10.2010 - 2010 р., № 41, / № 41-42; № 43; № 44-45 /, стор. 1468.
6. Наумов А. Суд как орган борьбы с преступностью, а прокуратура - как институт общего надзора // Российская юстиция. 2002. - № 1. - С. 24-29.
7. Шишленко В. Г. Щодо удосконалення організації та діяльності суду присяжних в Україні /В. Г. Шишленко // Форум права. — 2013. — № 1. — С. 1200—1204 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13svgrpvu.pdf>
8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо суду присяжних : Проект Закону № 2982 від 14.05.2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=46892

УДК 340.12

Н.В. Іванчук, с.н.с. відділу організації науково-дослідної роботи НАВС, к.ю.н.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕЙ ТА ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА НА ЗАСАДАХ КОМПЛЕКСНОГО ПРАВОРозУМІННЯ

У статті розглянуто питання, що виникають стосовно співвідношення та взаємоузгодження інститутів публічного й приватного права, а також досліджуються концептуальні підвалини і шляхи ефективного використання правового забезпечення вдосконалення публічно-правового законодавства.

Ключові слова: публічне право, галузь, інститут, праворозуміння, реформування.

В статье рассмотрены вопросы, возникающие относительно соотношения и взаимосвязки институтов публичного и частного права, а также исследуются концептуальные основы и пути эффективного использования правового обеспечения совершенствования публично-правового законодательства.

Ключевые слова: публичное право, отрасль, институт, правопонимания, реформирования.

The article deals with issues arising from the relationship and mutual institutions of public and private law, and examines the conceptual foundations and the effective legal support to improve public law legislation.

Keywords: public law, industry, institute, thinking, reform.

Постановка проблеми. Концепція комплексного реформування галузей та інститутів публічного права України передбачає зорієнтованість на досягнення ефективного балансу між суспільними, державними та приватними інтересами. Необхідними умовами для цього є, по-перше, правове забезпечення реалізації лише тих державних інтересів, що є узгодженими з актуальними потребами суспільства та загальнолюдськими й демократичними цінностями; по-друге — створення належних умов для